

DEJINNÉ PARALELY ČERVENÉHO KLÁŠTORA

Marcela PALUBOVÁ

Abstract: *Historical parallels of the Red Monastery.* The paper presents a brief history of the Carthusian Monastery in Červený Kláštor municipality in the Zamagurie region. It depicts the origin of the Carthusian and Camaldolese orders, which were active in the monastery, focuses on the history, statutes of the order, daily life, the raids of the Hussites and the Brethren and the demise of the monastery. It presents the current state of the national cultural monument and the visions that await the monastery in the near future, thanks to its restoration.

Key words: Red Monastery Museum. Carthusians. Camaldolese. Monastery. Monks. Museums. Norwegian funds

Bývalý kartuziánsky kláštor je národnou kultúrnou pamiatkou v správe Pamiatkového úradu Slovenskej republiky. Stredoveký objekt prezentuje život kartuziánskych a kamaldulských mníchov na tomto území. Jeho atraktívna poloha v srdci Pieninského národného parku z neho robí vyhľadávanú atrakciu najmä počas letných mesiacov. V areáli kláštora sa v súčasnosti nachádza Múzeum Červený Kláštor, Krčma pod lipami, obchod so suvenírmi a kláštorne ubytovanie. Všetky tieto objekty spoločne vytvárajú areál významnej historickej pamiatky, ktorá sa hrdo vypína v bezprostrednej blízkosti poľských hraníc pod štítmí majestátnych Troch korún.

Červený kláštor pod Troma korunami. Foto: Michal Petríľák ml.

Kláštor za čias kartuziánov (1320 – 1567)

Kartuziáni patria medzi najprísnejšie rehole na svete. Rehoľu založil sv. Bruno z Kolína nad Rýnom v roku 1084. So svojimi spoločníkmi hľadal vhodné miesto na pustovnícky život, ktoré by bolo obkolesené horami a lesmi. Po prorockom sne svojho žiaka Huga odišiel do hôr vo francúzskych Alpách, kde spoločne postavili provizórny kláštor. Miesto, nazývané Grande Chartreuse (Veľká Kartúza), dalo názov reholi a dodnes je to materské sídlo kláštora.

Kartuziáni dodržiavajú prísny spôsob života. Zachovávajú mlčanlivosť, žijú v chudobe, odopierajú si svetské pôžitky, postia sa, rozjímajú. Rád nemá apoštolské poslanie. Na Slovensku sa zachovali dva kartuziánske kláštory. Historicky prvým kláštorom bolo dnešné Kláštorisko na skale Rapis Lefugii v Slovenskom raji. Odtiaľ prišli kartuziáni na územie Zamaguria. Výstavbe kláštora predchádzala nešťastná udalosť, ktorá sa tu odohrala.

Po smrti posledného panovníka z rodu Arpádovcov, Ondreja III., nastali v krajine ťažké pomery. O korunu sa uchádzali dvaja panovníci – Karol Róbert z rodu Anjou a Václav z rodu Přemyslovcov. Dva silné šľachtické rody, Berzeviczyovci a Görgeyovci, podporovali rozdielných kandidátov, čo prinášalo do krajiny napätie. Politické spory a majetkové nezhody vyústili až do vzájomného napádania sa. Vážnosť situácie potvrdil okamih, keď Berzeviczyho človek Hynam Lank zabil Fridricha, syna komesa Arnolda z rodiny Görgeyovcov. Berzeviczy bol za tento skutok odsúdený na levočskom súde a bol mu vymeraný prísny trest. Ako skutok pokánia mal Kokoš vykonať kajúcnickú púť do štyroch miest, dať odslúžiť 4 000 zádušných omší, zaplatiť pokutu 200 hrivien a založiť, resp. podporiť šesť kláštorov. Na založenie kláštora bol potrebný veľký priestor, preto Berzeviczy v roku 1319 daroval kartuziánom z Letanoviec svoju obec Lechnica s príľahlým chotárom. V roku 1320 kráľ Karol Róbert potvrdil zakladaciu listinu kláštora a po roku 1330 sa začalo s výstavbou.

Kartuziánske kláštory sa zvyčajne delili na horné a dolné. Dolný kláštor tvorila väčšia budova s jedálňou, kuchyňou, komorou, knižnicou, dielňou, izbami frátrov, hosťovskými izbami, nemocnicou a lekárnou. Horný kláštor tvorili celý pátrov zo záhradkami. Uprostred kláštora stál kostol.¹

Rozsiahle stavebné práce trvali niekoľko desaťročí. Výstavba najvýznamnejšieho objektu v kláštore, kostola sv. Antona pustovníka, začala sa až v roku 1360. Striktné ohraničenie jednotlivých častí objektu a deľba na horný a dolný kláštor mali súvis s prísnou hierarchiou, ktorá v kartuziánskych kláštoroch vládne dodnes.

Kláštor je riadený priorom a pozostáva z pátrov a frátrov. Hierarchicky vyššie postavení mnísi boli pátri. Tí žili vo svojich domčekoch, nazývaných aj cely. Domček sa skladal z troch izieb – pracovne, spálne a skladu. Najväčšou miestnosťou bola pracovňa, ktorá slúžila na prepisovanie, ilumináciu a viazanie kníh. Knihy mali pre kartuziánov veľký význam. Považovali ich za večný pokrm duší a okrem prepisovania radi a často čítali. Spálňa slúžila na odpočinok, modlenie a konzumáciu jedla. Mnísi jedli v zime raz a v lete dvakrát denne. Jedlo bolo striedme a bezmäsité. Pátri jedávali samostatne vo svojich domčekoch, pokrm im rozdával spolubrat a podával im ho cez otvor v stene. Pred domom bola záhradka, v ktorej mních pestoval

1 REPČÁK, J. Červený Kláštor. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 3, 1954, č. 2, s. 66.

Priorský dom so slnečnými hodinami. Foto: Múzeum ČK

zeleninu, strukoviny a byliny. Mnísi sa medzi sebou nenavštevovali, žili osamote a do ich cely mohol z vážnych dôvodov vstúpiť iba prior. Z domčekov vychádzali len na spoločné modlitby a počas nedeľ a sviatkov, keď jedli spoločne s ostatnými. Výnimočné boli pre nich prechádzky mimo areálu kláštora. Väčšinou chodili do neďalekých kúpeľov po liečivú vodu.

Frátri žili v spoločných priestoroch a zabezpečovali hospodársky chod kláštora. Mali presne vymedzený čas na prácu a odpočinok. Žili rovnako ako pátri askéznym spôsobom života v tichu a rozjímaní.

Kartuziánsky habit. Foto: Múzeum ČK

Tradičným odevom kartuziánskych mníchov bol biely habit, ktorý si mnísi šili a opravovali sami. V lete bol tkaný z ľahšej priedušnej látky, v zime bol hrubší a teplejší, väčšinou šitý z ovčej vlny.

Kartuziáni napriek svojej samote pestovali dobré vzťahy s okolitými pánovnými. Vďaka ich priazni dostával kláštor viacero darov napr. soľ, látku či víno. Udeľované im boli aj rôzne privilégia ako oslobodenie od platenia daní či právomoc rybolovu na Dunajci. Kartuziáni dostávali aj majetky. Vďaka Pavlovi Walldorfovi z Krakova mnísi získali ako dar polovicu zamagurskej dediny Veľká Lesná, v minulosti nazývanej Richwald. Po čase im odkázal vo

svojom testamente aj časť dediny Spišský Hrušov. Walldorfov dedič kartuziánom neskôr odkázal ešte osem a pol roľníckych usadlostí.² Všetky tieto dary mali pomôcť kartuziánom prečkať ťažké hospodárske časy a nestabilné pomery, ktoré zavládli.

Štedrosť panovníkov voči rehoľnému rádu sa nie všetkým páčila. V neďalekých Haligovských skalách sa v tom čase usídlili husiti, neskôr bratrci. Tí kláštor niekoľkokrát vyplienili s úmyslom nájsť poklady, ktoré mnísi skrývali. Nájazdy husitov a bratříkov kláštor veľmi poznačili. Počas ich vpádov bojovníci bezohľadne zničili všetko, čo im stálo v ceste, mníchov mučili, niektorých zabili. Až po ich odchode z neďalekého poľného tábora sa rehoľníkom uľavilo a začali s opravami kláštora.

Ďalším významným medzníkom pre kartuziánsku rehoľu bola bitka pri Moháči v roku 1526. Tá priniesla nepokoje v krajine a veľkú neistotu pre mníchov. Neustále útoky, nerešpektovanie privilégii, ktoré boli kláštoru v minulosti udelené, náboženská neznášanlivosť a strácanie majetkov zapríčinilo, že mnísi začali z kláštora postupne odchádzať na pokojnejšie miesta. V roku 1563 bol kláštor kráľom Ferdinandom na odporúčanie spišského prepošta Gregora Bornemiszu zrušený. Dôvodom bol morálny a duchovný úpadok, svetský život a svojvoľné opúšťanie kláštora. Kráľ Ferdinand skutočnú situáciu nikdy neskúmal, uspokojil sa s tvrdením svojho radcu, ktorý sa primárne snažil udržať finančnú a hospodársku situáciu svojho prepošstva a kapituly pod kontrolou.³ Smrťou posledného priora v roku 1567 kláštor zanikol aj prakticky.

Múr okolo kláštora. Foto: Múzeum ČK

-
- 2 ŠTEVÍK, M. *Rubrum Clastrum*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum. 2007, s. 10.
 - 3 LABANCOVÁ, N. Medzi bratmi : Spor o dedičstvo Červeného kláštora. In *Konštantínove listy*, roč. 9, 2016, č. 2, s. 29.

Po odchode kartuziánov vlastnilo kláštor viacero panovníkov. Posledný z nich, Pavol Rákoczy, sa tu zdržiaval najdlhšie, z toho dôvodu aj najviac podporoval obnovu kláštora. Počas jeho pôsobenia získal kláštor charakter pevnosti a práve gróf Rákoczy dal vybudovať veľký oporný múr okolo celého objektu. Jeho vnučka Alžbeta Rákoczyová v roku 1699 predala kláštor nitrianskemu biskupovi Ladislavovi Maťašovskému, ktorý ho vo svojom záвете odkázal novému rehoľnému rádu – kamaldulom.

Červený Kláštor za čias kamaldulov (1711 – 1782)

Zakladateľom kamaldulov bol sv. Romuald z talianskeho kniežacieho rodu v Ravenne. V mladosti žil bezstarostným svetským životom plným zábavy. Vo svojich 20 rokoch sa stal svedkom majetkového sporu, pri ktorom zabil jeho otec svojho príbuzného. Táto udalosť ním natoľko otriasla, že sa rozhodol odčiniť otcov hriech a vstúpil do benediktínskeho kláštora. Táto rehoľa ho neuspokojovala, preto založil vlastný rehoľný rád. Kláštor bol postavený na vrchu, ktorý bol majetkom grófa Maldula (Campo di Malduli). Od tohto názvu vznikol aj názov rehole – Kamalduli. Kamaldulská rehoľa bola podobná ako kartuziánska. Pátri a frátri žili prísnyim spôsobom života v mlčanlivosti a v celách.

Príchodom kamaldulov boli niektoré časti kláštora opravené, ďalšie dobudované. V roku 1747 vysvätili a nanovo vymaľovali kostol, v roku 1750 k nemu dostavali vežu. Mníšske domčeky prebudovali. Z pôvodných 13 ostalo zachovaných

Kapitulná sieň. Foto: Múzeum ČK

Park so súsoším sv. Trojice. Foto: Múzeum ČK

10. Zmenil sa aj pôdorys domčekov, k trom izbám pribudla štvrtá. V areáli kláštora dostavali nádvorie, ktoré v súčasnosti označujeme ako prvé. Pred kláštrom vysadili lipy a park ozdobili súsoším Svätej Trojice s nápisom 1768.

V hospodárskej oblasti nadviazali na svojich predchodcov. Obnovili sklárne, lekáreň, knižnicu aj nocľaháreň pre okoloidúcich, prevádzkovali mlyn i pivovar. Podarilo sa im tiež vybudovať kanalizáciu.

Hierarchicky sa delili rovnako ako kartuziáni. Pátri mali na starosti modlitby, prepisovanie kníh a prácu v záhradke pred domčekom, brátra zabezpečovali chod kláštora. Na rozdiel od pátrov mali voľnejší režim, avšak rehoľa im rovnako predpisovala askézu, modlitby, pôst, fyzickú prácu, štúdium náboženskej literatúry a navyše pomoc chorým a pobožným.

Významným kamaldulským pátrom bol Romuald Hadbavný, ktorý sa zaslúžil o preklad Biblie do predbernolákovskej slovenčiny. Jeho dielo *Kamaldulská Biblia* je uložené na Arcibiskupskom úrade v Trnave. Spolu s týmto dielom vznikli aj ďalšie dva významné literárne diela kamaldulských mníchov a to latinsko-slovenský slovník *Sylabus dictionarii latinoslavonicus ex tribus dictionariis potissimum collectus* a preklad náboženských spevov francúzskeho benediktína Ludovíta Blossia *Blosiove náboženské spevy*.

V rokoch 1745 – 1772 bolo v kláštore zriadené Professorium – teologické učilište pre mladých kamaldulských mníchov. Po jeho zrušení sa Červený Kláštor stal nemocnicou pre starých a chorých pustovníkov.

V roku 1756 bola otvorená lekáreň. Jej správcom sa stal fráter Cyprián, legendami opradená postava. Za jeho pôsobenia boli lieky z tejto lekárne známe až za hranicami krajiny. Kamaldulský fráter, vlastným menom František Ignác Jäschke, bol pôvodom Poliak. Študoval v Poľsku, Česku a pravdepodobne aj v Taliansku. Počas svojho štúdia získal mimoriadne vedomosti, ktoré neskôr využíval vo svojej práci. Cyprián sa venoval medicíne, florastike, botanike, farmácii, alchýmii, mechanike, fyzike, aviatike a kozmológii. Vedel vyrábať zrkadlá a zostrojil ohňostroj. Z jazykov ovládal slovenčinu, poľštinu, latinčinu a nemčinu. V Červenom Kláštore fungoval najmä ako lekárnik, liečiteľ a chirurg. Počas svojich vychádzok do pieninskej a tatranskej prírody zbieral liečivé byliny, z ktorých následne vyrábal čaje, tinktúry, odvary a masti. S dovoľením priora liečil i Zamagurčanov, ktorí dovtedy v blízkom okolí lekára nemali. Pri určovaní diagnózy vychádzal Cyprián najmä z telesnej teploty človeka a analýzy moču a pulzu. Pôvod choroby hľadal v ochorení pečene, žalúdka, sleziny a pokožky. Ovládal púšťanie žilou, vedel naprávať zlomeniny a pri svojej liečbe využíval aj pijavice. Cyprián sa preslávil najmä zhotovením *Herbára*, ktorý je uložený v Prírodovednom múzeu v Bratislave.

Hoci kláštor prosperoval a vzhľadom na Cypriánove liečiteľské schopnosti mal veľký zmysel i pre obyvateľov Zamaguria, panovník Jozef II. sa rozhodol tento kláštor zrušiť. Syn Márie Terézie rozpustil viacero kláštorov, ktoré podľa jeho mienky neprinášali úžitok štátu. Mnísi museli v roku 1782 kláštor opustiť.

Po ich odchode objekt chátral. V roku 1820 František I. daroval kláštor i s majetkami novozriadenému grécko-katolíckemu biskupstvu v Prešove. V roku 1907 vypukol v kláštore požiar. K oprave sa pristúpilo až po prvej svetovej vojne, vďaka Klubu slovenských turistov a lyžiarov, ktorí tu vytvorili turistickú nocľaháreň. Počas druhej svetovej vojny bol kláštor opäť poškodený. Generálna obnova a rekon-

štrukcia kláštora bola schválená štátnymi orgánmi v roku 1952 a v rokoch 1956 – 1966 prebiehala v areáli rozsiahla rekonštrukcia, ktorá postupne pokračovala až do 80. rokov. Po prvotnej obnove bol objekt využívaný najmä ako škola v prírode pre deti zo západného Slovenska, predovšetkým z Bratislavy.

Kartuziánsky kláštor v súčasnosti

Prvá expozícia bola v múzeu zriadená v roku 1966 Východoslovenským múzeom v Košiciach. V rokoch 2001 – 2007 spravovalo kláštor Lubovnianske múzeum v Starej Lubovni. V roku 2007 bola zároveň ukončená prvá etapa náročných reštaurátorských prác v kostole. Od roku 2008 spravuje múzeum nezisková organizácia CYPRIAN, ktorá okrem múzea prevádzkuje aj krčmu, obchod so suvenírmi a ubytovanie.

Múzeum Červený Kláštor ponúka návštevníkom ucelený pohľad na historicko-stavebnú časť kláštora, život oboch mníšskych rádov, významné osobnosti reholí, zánik kláštora a okrajovo sa dotýka aj života a kultúry obyvateľov Zamaguria.

Mníšsky domček. Foto: Múzeum ČK

Laboratórium v mníšskom domčeku. Foto: Múzeum ČK

Archeologická expozícia v priorskom domčeku približuje výsledky archeologického výskumu, ktorý tu prebiehal v rokoch 1967 – 1970.

Expozícia v mníšskom domčeku prezentuje život mnícha a jeho prácu. Nachádza sa tu tiež lekárenská výbava z 18. storočia.

Srdce kláštora tvorí kostol, ktorý láka bohatou barokovou výzdobou a pozláteným oltárom, ktorému aktuálnu podobu dali talianski majstri na pozvanie kamaldulských mníchov.

K areálu kláštora neodmysliteľne patrí aj krčma z 18. storočia. Drevený dobový nábytok verne ilustruje pohostinstvo v minulosti. Krčma okrem jednoduchých jedál a nápojov ponúka aj špeciálne varené pivo s prídavkom lesného zamagurského medu, nepasterizované, polotmavé, pomenované podľa mnícha Romualda.

Ruiny mníšskych domčiek obkolesujú v súčasnosti záhradky. V nich sú dodnes

*Kostol sv. Antona pustovníka.
Foto: Múzeum ČK*

*Zber liečivých bylín v záhradke.
Foto: Múzeum ČK*

Krčma pod lipami. Foto: Múzeum ČK

Dvojposteľová izba v Červenom kláštore. Foto: Múzeum ČK

pestované liečivé byliny, ktoré sú ručne zbierané, sušené a spracované v múzeu. Práve tieto liečivé zmesi sú ponúkané návštevníkom v Obchode so suvenírmi, odkiaľ si tak môžu turisti odniesť pravý kláštorňý suvenír v podobe liečivého čaju.

V roku 2012 bolo zrekonštruované podkrovie v bývalej hospodárskej časti a vzniklo tak šesť samostatných izieb, ktoré môžu návštevníci využiť ako nocľah počas výletu na Zamagurie.

Bývalý kartuziánsky kláštor ponúka okrem prehliadky areálu aj kultúrne vyžitie. V sezóne nechýbajú vystúpenia sokoliarov, počas letných mesiacov tradične prebieha Kláštorňé kultúrne leto, kde si prídu na svoje najmä milovníci divadelných inscenácií, hudobných koncertov i detských predstavení. Stálicou sú aj Kláštorňé dni, ktoré prezentujú život a kultúru okolitého obyvateľstva. Veľmi obľúbené sú duchovné aktivity s pátrom Rafaelom, ktorý okrem modlitieb v kostole ponúka aj svoj pohľad na duchovný život a sprevádza návštevníkov pamiatkou.

V roku 2020 bol kláštore schválený projekt nazvaný Znovuzrozený, ktorý by mal byť ukončený v roku 2023. Projekt je realizovaný Pamiatkovým úradom SR prostredníctvom Grantov EHP a financovaný v sume 1,1 mil. eur. V rámci tohto projektu vznikne v kláštore nová, moderná, digitálna expozícia, ktorá by mala byť atraktívnejšou najmä pre žiakov a študentov. Súčasťou projektu je najmä prinavrátenie štyroch pôvodných funkcií, ktoré kláštor v minulosti mal a to:

Pivovar a fermentáreň medoviny, v ktorej budú môcť návštevníci pozorovať samotný proces výroby piva a medoviny s následnou možnosťou ochutnávky a kúpy. *Cypriánova lekáreň a manufaktúra*, ktorá bude zahŕňať výrobu masť, tinktúr a iných liečivých produktov.

Kláštorná škola, kde sa budú stretávať deti i dospelí v rámci rôznorodých vyučovacích programov.

Digital detox camp alebo *Zaži mníšsky život*, kde si budú môcť hostia oddýchnuť, meditovať, rozjímať a tvoriť bez zbytočných zásahov modernej doby.

Nádvorie Červeného kláštora. Foto: Múzeum ČK

V neposlednom rade poskytne bývalý kláštor priestor pre doškoloňovacie aktivity pamiatkarov z celého Slovenska.

Práve kvôli spomínanej rekonštrukcii objektu, jeho obnove a príprave novej expozície je momentálne areál kartuziánskeho kláštora s výnimkou ubytovania uzavretý. Avšak už v máji 2023 sa môžete tešiť na opätovné otvorenie a „znovuzrodenie“ významnej národnej kultúrnej pamiatky.

Všetky potrebné informácie sa dozviete na našej webovej stránke www.muzeumcervenyklastor.sk.

Tešíme sa na stretnutie v letnej sezóne 2023!

Zoznam použitej literatúry:

- JUDÁK, V. Pôsobenie kamaldulov na území Slovenska. In *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 21. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2009, s. 17-28.
- LABANCOVÁ, N. Medzi bratmi : Spor o dedičstvo Červeného kláštora. In *Konštantínove listy*, roč. 9, 2016, č. 2, s. 26-38.
- PALUBOVÁ, Marcela. *Prínos digitalizácie Kamaldulskej Biblie a Cypriánovho herbára na výchovno-ozdelávaciu činnosť Múzea Červený Kláštor* [rigorózna práca]. Paneurópska vysoká škola (Bratislava, Slovensko). Fakulta masmédií. Bratislava : PEVŠ, 2019. 103 s.
- ŠTEVÍK, M. *Rubrum Clastrum*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2007. 39 s. ISBN: 978-80-969234-4-1